

SUKUPOULEN SOTKIJAT: Queer-kuvastoa *anno 1900*

Harri Kalha

Tuntematon valokuvaaja: ”Muuntautumistaiteilija Holmes”, Ernst Schmidt & Co:n valopainopostikortti, Lübeck n. 1910.

Sukupuolen sotkijat on kirjanhanke, jossa tarkastelen sukupuoli-ihanteita ja niiden visualisointia 1900-luvun alussa. 1900-luvun alkupuolen historiaa tuntevilla on yleinen, jo kliseeksi muodostunut mielikuva ”iloisesta 1920-luvusta” (*Gay Twenties*), mutta Berliinin ja Pariisin kaltaisiin metropoleihin tiivistynyt monenkirjava elämänmuoto – ”pervo moderniteetti” – ei tietenkään tupsahtanut maailmaan tyhjästä. Kansainvälisissä alan historioissa aineisto painottuu yleensä juuri 1920–30-lukuihin; vanhempaa kuvastoa niissä on käsitelty vain vähän ja pintapuolisesti. Millaista sukupuolikuvastoa siis tarjosivat sitä edeltäneet vuodet? Kerätessäni materiaalia kirjoihin *Ihme ja kumma* (WSOY 2012) sekä *Kokottien kultakausi* (SKS 2013) oivalsin, millaisia mahdollisuuksia 1900-luvun alkuvuodet tarjoavat myös queer-tutkimuksellisille näkökulmille. Luutunut käsitys 1900-luvun alun ”viktoriaanista” sukupuoli-ihanteista asettuu nyt koko lailla uuteen valoon.

1900-luvun vaihteen ”ihana aikakausi”, *Belle Époque*, oli toki ensisijaisesti heteroromantiikan, sankarillisten miesten ja kuvankauniiden naisten aikakautta. Mutta kuten vihjasin jo *Kokottien kultakaudessa*, ajanmukaisen *glamour*-kuvaston rinnalla luotiin myös sukupuoli-ihanteita murtavia, nykysilmään varsin radikaaleilta tuntuvia nais- ja mieskuvia. *Sukupuolen sotkijat* -teoksessa aikakausi paljastaa kätketyt tai unohdetut kasvonsa.

SQS
1–2/2015

22

Pervolinssi
Taidegalleria

Harri
Kalha

Valokuvaaja Reboul-Chenoz: "Transformisti (muuntautuja) Montero", hopeagelatiinivedos, Marseille n. 1910.

Sukupuolentutkimus on tähän asti jättänyt kyseisen materiaalin vähemmälle huomiolle, ehkä siksi, että sitä on ollut hankala sijoittaa alan perinteisiin tutkimuksellisiin ja poliittisiin tavoitteisiin. Tutkimusta on käytännössä rajoittanut myös se, että kuvamateriaali viihtyi ennen internet-aikaa yksityiskokoelmien kätköissä.

Minkälaisista kuvista sitten on kyse, kun puhutaan 1900-luvun ensivuosisien kuvakulttuurista? Vuosina 1900–1920 ajankohtaisinta uutta tiedonvaihdon ja visuaalisen kulttuurin saralla edusti postikortti. Nykyajasta käsin on vaikea hahmottaa pikkuruisen pahvinpalan merkitystä "sosiaalisena medianä". Elettiin aikaa, jolloin puhelin ja elokuva olivat vasta tulollaankaiken kansan ulottuville, eikä painettuun värivalokuvaan perustuvia kuvalehtiä vielä ollut. Toisin kuin nykyään, postikortti oli päivänpolttava media. Postikorttiteollisuus tuotti ennen näkemättömän kulutushyödykkeen, johon tiivistyi modernin ajan yltyvä kuvajano. Teollisuudenhaaran tärkeän lajityypin muodostivat romanttiset eli niin kutsutut fantasiakortit, joiden kuvasto kuvitellaan usein ruusuisen ja melko sovinistisen naiskuvan leimaamaksi.

Sukupuolen sotkijat tuo esiin särmikkäämmän puolen. Olen valinnut kirjaan rehevän kattauksen maailmalle levinneitä kuvia, joissa feminiinisuuden ja maskuliinisuuden ihanteita toistetaan toisin: sukupuolinormin ylilyöviä representaatioita, ristiin pukeutumista, roolileikkejä, maskuliinisia naisia ja feminiinisiä miehiä, naispareja – sekä "polymorfisesti perverssejä" (usein yllättävän varhaiskypsä) lapsia, joiden sukupuoli jää arvailujen varaan. Mistä tässä kaikessa oikein on kysymys?

Historiallinen kuvasto herättää tutkijassa monenlaista aprikointia. Millaisia erityishaasteita syntyy, kun lähtökohtana on *visuaalisen* aineiston jäsentäminen, eikä vain kirjallisiin ja teoreettisiin lähteisiin nojautuva kirjoittaminen? Voiko historiaa kirjoittaa *kuvittamalla* – voiko kuvakirja olla myös tutkimus?

Vaikka visuaalinen aineisto nousee sellaisenaan keskiöön, on syytä myös kysyä, minkälaisia viestejä kuviin liittyi. Nuo viestit saattoivat olla verbaalisia tai non-verbaalisia, yksityisiä tai julkisia. Kuvia ostettiin ennen kaikkea läheisille viestin kera lähetettäväksi, mutta niitä keräiltiin myös yksityisluontoisiin albumeihin tai vielä yksityisempiin rasioihin. Kyse oli niin jakamisesta ja ”tykkäämisestä” (nykytermejä soveltaakseni) kuin kommunikaatiosta – ja samalla identiteetin työstämisestä.

Suurin osa kuvista tuotettiin Euroopassa (ennen kaikkea Saksassa ja Ranskassa), mutta niillä oli globaalit markkinat – Suomi ei siis suinkaan ollut immuuni näille kuville. Mukana kattauksessa on myös yksityishenkilöiden valokuvapotretteja, jotka tarjoavat intiimimmän kurkistusaukon sukupuoliroolien moninaisuuteen. Korteissa on paljon hupailua, mutta samalla jotain vakavamman tai painavamman oloista, jota voi luonnehtia identiteettityöksi.

Vasemmalla: Tuntemattoman valokuvaajan yksityinen valokuvapotretti, Berliini n. 1920.

Oikealla: Tuntemattoman valokuvaajan yksityinen valokuvapotretti, Yhdysvallat 1929.

Koska kyse on kuitenkin pääosin massateollisuudesta, kuluttajakunta oli periaatteessa hyvin laaja. Esimerkiksi yksittäistä valokuvakorttia saatettiin vedostaa tuhansittain ja jopa kymmeniä tuhansia kappaleita. Olivatko kuvat vain normiväestölle tehtäiltua pikkutuhmaa hulluttelua, vai toimivatko ne

kenties identiteettipeilinä orastaville seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille? Yksiselitteisiä vastauksia tuskin löytyy, kun puhutaan suurteollisuudesta. Kuvien kuluttamiseen liittyvä ambivalenssi asettaa kiintoisaan valoon myös marginaalin ja marginaalisuuden käsitteet.

Valokuvaaja Stebbing: ”Tapaaminen luoteis-Ranskassa”, käsin väritettyjä hopeagelaatiinivedoksia ranskalaisen L.H.-yhtiön korttisarjasta, kulkenut 1905.

Sukupuolen sotkijat raottaa maailmaa, jota ei virallisesti ollut olemassa ja josta historiankirjat tietävät toistaiseksi melko vähän. 1890-luvun puolivälissä demokratisoitunut valokuvatekniikka antaa kuville erikoista, reaalista todistusvoimaa. Miten selittää esimerkiksi ristiinpukeutumiskuvaelmien suosio aikana, joka tuntui muuten vannovan kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän ja ”iki-naisellisuuden” nimiin? Oliko 1900-luvun alun kulttuuri sittenkään niin normatiivista kuin tavataan ajatella? Kaupallisesti tuotettuja kortteja kulutettiin siinä määrin ahkerasti, ettei puhe *alakulttuurin* kuvista tunnu osuvalta.

Ajankohtaisuudessaan ajattomalta tuntuva kuvasto tarkastellessa on syytä tiedostaa kontekstin merkitys: kuvien historiallistamisen haaste. Yli sata vuotta vanhat kuvat tarjoavat heijastuspinnan monille paljon myöhemmin syntyneille käsitteille kuten *butch ja femme*, *performatiivi*, *maskeradi*, *subversio* ja *camp*. Miten muinaisia kuvia ja oman aikamme käsitteitä voi keskusteluttaa sortumatta anakronismiin?

Vasemalla: Tuntemattoman valokuvaajan yksityinen studiopotretti, hopeagelatiinivedos n. 1905–1910.

Oikealla: ”Hei! Eikö nuorimies ymmärrä ottaa hattua pois päästä kirkossa?”, englantilaisen Bamforth-yhtiön Yhdysvalloissa painettu postikortti, taiteilija Donald McGill. Korttiin on kirjoitettu englanninkielinen viesti: ”Näetkös miten sinulle käy, jos hankit poikahatun – joku varmasti luulee sinua pojaksi, Slim Jim (laiheliini) ...”

Alustava teesini on, että kuvissa materialisoitui strategioita, joille ei vielä ollut nimeä. Tässä mielessä kuvat voivat tavallaan ennakoida kieltä, poliittisia ja teoreettisia käsitteitä. Käsillä olevaa ilmiötä voisi luonnehtia protopervoksi tai protoqueeriksi kuvakulttuuriksi. Tämä ei tarkoita, että kuvat olisivat vahingossa tai tietämättään subversiivisia; pikemminkin kulttuuriseen ilmaisuun liittyy aina kumouksellisuuden mahdollisuus, vaikka se pysyisi osin tiedostamattomana.

Ennen kaikkea haluaisin kuitenkin nähdä käsillä olevat kuvat nautinnon peilinä. Ambivalenssi herätti kiihkeää torjuntaa, mutta myös positiivista kiihtymystä, samastumista ja nautintoa. Osin kyse oli aktiivisesta (yhteiskunnallisesta) normien tuulettamisesta, osin muuttuvan maailman ja murtuvien rooli-ihanteiden kummastelusta – osin taas silkasta (yksityisestä tai jaetusta) mielihyvästä, joka liittyy roolileikkeihin ja hyväksyttävän habituksen koetteluun.

Vaikka tällaiset kuvat eivät ole minkään kansanosan yksityisomaisuutta, ei sovi unohtaa kuvien merkitystä aikansa seksuaalisille ”vähemmistöille”. Miten alkujaan suurelle kuluttajaenemmistölle luodut kuvat suhteutuvat homojen, lesbojen, biseksuaalien ja trans-ihmisten historioihin? Minkälaisia (piilo)viestinnän mahdollisuuksia kuvat tarjosivat kriminalisoidun homoseksuaalisuuden aikakaudella? Vaikkei varsinaisesta LGBT-kuvastosta ehkä voi puhua, on syytä pohtia niitä itseilmaisun fantasioita, joita kuvien kuluttamiseen (tuottamiseen, ostamiseen, lähettämiseen, tallentamiseen) liittyi, myös seksuaali- ja sukupuolikarsinoihin sopimattomien yksilöiden näkökulmasta. Esimerkiksi normimiehistä katsetta kutkuttava romanttiseroottinen ”lesbostelu” ei suinkaan sulkenut pois lesbokatseen ja lesbisen kuluttamisen mahdollisuutta.

Homon, lesbon, kolmannen sukupuolen ja transvestismin käsitteet yleistyivät 1900-luvun vaihteessa seksologian ja lääketieteen käytössä, mutta identiteettikategorioina niitä ei vielä voinut pitää – tältä osin historia on

Ylhäällä: Valokuvaaja Comerio, Milano: käsin väritetty hopeagelatiinivedos saksalaisen Rotophot-yhtiön julkaisemasta korttisarjasta, leimattu Ranskassa 1905.

Alhaalla: Tuntematon valokuvaaja: hopeagelatiinivedos antiikin mytologiaan viittaavasta D.L.-yhtiön korttisarjasta, kulkenut Ranskassa 1904. Neiti Blanchelle osoitetun kortin viestinä on vain salaperäinen ”Ystävyydellä, ystävätär”.

tosin edelleen luonnosmaista ja pirstaleista. Sitä kiintoisammalta tuntuu kuvallinen queer-genealogia, jonka *Sukupuolen sotkijat* nostaa esiin. Kyse on modernin homo- ja lesbokulttuurin ”unohdetusta esihistoriasta”, mutta samalla jostain vielä paljon monimutkaisemmasta, joka koskee väestöä ja sukupuoli-ihanteita kokonaisuudessaan.

Kirjallisuutta

Kalha, Harri. 2012. *Ihme ja kumma. Surrealismia ja silmänlumetta 1900-luvun alun postikorttitaiteessa*. Helsinki: WSOY.

Kalha, Harri. 2013. *Kokottien kultakausi. Belle Époque:n mediatähdet modernin naiseuden kuvastimina*. Helsinki: SKS.

Vasemmalla: Käsinvärity valokuvakortti, julkaisija S.L., Pariisi, kulkenut Tallinnassa 1928.

Oikealla: ”Iloista pääsiäistä”, käsinvärity valokuvakortti, julkaisija S.L., 1920-luku.

Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta on tukenut Kalhan julkaisuhanketta.